

La dignitat del cos, de la dona, de l'amor i del plaer. Breu anàlisi en les grans obres humanistes de la Corona d'Aragó
La dignidad del cuerpo, de la mujer, del amor y del placer. Breve análisis en las grandes obras humanistas de la Corona de Aragón
A dignidade do corpo, da mulher, do amor e do prazer. Breve análise das grandes obras humanistas da Coroa de Aragão
The dignity of the body, of woman, of love and pleasure. Brief analysis in the great humanist works of the Crown of Aragon

Júlia BUTINYÀ¹

Abstract: This observation aims to outline quantitative nuances about the notion of the body and senses from the great humanist works of the Crown of Aragon: *The dream* of Bernat Metge (1399) and the *Curial and Güelfa* (ca. 1458), for the purpose of approach the evolutionary line of the Humanism since the beginning. It demands to go back to the literary sources and the ascendancy of that ideological renewal, which will lead to Dante. This route is of interest to follow the first humanist achievements, of which we obtain very pure samples in these Italo-Catalan origins, marked by a stamp of mixture, sensual and moral, that characterizes them. Finally, we will conclude by pointing out the fleetingness of the humanistic purity that these two works contain.

Keywords: *Lo somni – Curial e Güelfa – Commedia – Decameron.*

Resum: Aquesta observació pretén perfilar matisos quant a la noció del cos i dels sentits fixant-nos a les grans obres humanistes de la Corona d'Aragó: *Lo somni* de Bernat Metge (1399) i el *Curial e Güelfa* (ca. 1458), fent per aproximar-se al traç de la línia evolutiva de l'Humanisme des dels seus inicis. Això exigeix de remuntar a les fonts literàries i a l'ascendència d'aquella renovació ideològica, la qual cosa ens porta a Dante. Aquest recorregut interessa per tal de resseguir les primeres grans consecucions humanistes, de les quals obtenim mostres molt pures en aquests orígens italo-catalans, marcades per un segell de mixtura, sensual i moral, que les carateritza. Finalment, conclourem assenyalant la fugacitat de la puresa humanística que ostenten aquestes dues obres.

Paraules clau: *Lo somni – Curial e Güelfa – Divina Comèdia – Decameró.*

---

¹ Profesora jubilada de la [Universitat Nacional d'Educació a Distància \(UNED\)](http://www.uned.es). E-mail: juliabutinya@gmail.com.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

ENVIADO: 30.03.2023
ACEPTADO: 25.04.2023

***

Introducció

Amb aquesta breu anàlisi es pretén copsar la noció del cos i dels sentits, així com perfilar-hi alguns matisos, en els grans textos de la Corona d'Aragó, cap a les acaballes de l'Edat Mitjana, moment clau de l'Humanisme. També es proposa distingir-hi el traç de la línia evolutiva, la qual s'encarrera envers el Renaixement, també conegut com Humanisme renaixentista. Finalment, en farem un esbós fins a l'actualitat.

El tema corporal i sensual, fortament afectat per la revolució cultural humanística, es pot examinar bé observant la virtut cimera de l'època, l'amor –com bé mostren la lírica i els Cançoners–. Així com també cal atendre altres tots dos elements que hi van lligats: la dona i el plaer; temes que, tot just, com que en l'època medievalitzant es trobaven sota la misogínia i la repressió, acusaren bé el canvi.

L'observació la farem des del camp literari, en una cruïlla de gran interès, la que denotà en primer lloc la recepció de les novetats que s'havien iniciat a Itàlia al segle XIV, que –per diversos motius de proximitat, física i cultural– tingué lloc aviat en les lletres catalanes. I com a mostra significativa ens centrarem a les dues obres més importants i representatives: al diàleg *Lo somni* (1399), del barceloní Bernat Metge², i a la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* (ca. 1458; en català³, però gestada en la seva gran part a la península veïna, al nucli humanista per excel·lència de la cort napolitana del Magnànim).

---

² COSTA, Ricardo da. "[O Sonho \(1399\) de Bernat Metge e suas considerações filosófico-oníricas](#)". In: CARVALHO, Marcelo, e FIGUEIREDO, Vinicius (orgs.). *Filosofia Antiga e Medieval*. São Paulo: ANPOF, 2013, p. 519-531.

³ COSTA, Ricardo da. "[Uma jóia medieval no alvorecer do Humanismo. A novela de cavalaria Curial e Guelfa \(século XIV\)](#)". In: MONGELLI, Lênia Márcia (org.). *De cavaleiros e cavalarias. Por terras de Europa e Américas*. São Paulo: Humanitas, 2012, p. 539-549.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Recentment, he observat el caràcter de ‘mixtura’ que té la novel·la del *Curial e Güelfa*,⁴ oscil·lant entre la rectitud tradicional i la flexibilitat, trets ambdós que marquen les fonts amagades decameronianes. Gràcies a aquestes (relats X, 6-7), Curial supera la seva feblesa davant la seductora Làquesis, qui ha distorsionat la seva relació amorosa; així com la Güelfa aconseguirà ultrapassar la seva rigidesa sentimental, perdonant el cavaller. Aquestes actituds, de reparació i de ductilitat, permetran que es dissolgui el nus argumental, sota un enfocament moralista, sent tots dos protagonistes heroics i modèlics en la difícilíssima virtut de l’amor, segons anunciava el proemi de la novel·la.

Però el tema no és solament moral i espiritual, sinó que està en franca dependència amb el cos i els sentits. Car el text del *Curial* n’és ple de sensualitat, com és ben conegut i com es farà palès en els passatges que presentarem a continuació; encara, es tracta d’una sensualitat nova, amb un segell que he anomenat de mixtura, donat que és molt més lliure que en l’etapa estrictament medieval, tot i que es manté en la rectitud moral pròpia de la línia tradicional de l’Edat Mitjana.

Així doncs, comptant amb el realisme d’aquesta obra, desprenem que n’hi havia dos vessants que es complementen en les manifestacions sentimentals i socials: d’una banda, el recte i continuïsta –formalment parlant–, i de l’altra, el suau i alliberat, a vegades de manera provocadora i tot.⁵ El resultat, aquesta mixtura de què parlem, és una característica ben pròpiament humanista, cosa que és natural ja que, com tot moviment, implica un canvi més o menys revolucionari, però gradual. Per tant, s’esdevé amb diferents tonalitats, així com la societat ho va acceptant esglaonadament.

---

⁴ Poden veure “El Magnánimo, el Marqués de Santillana y el III libro del *Curial*”, en curs de publicació dins el monogràfic sobre el *Curial e Güelfa*, en [Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna](#), de la Universitat de València (2023).

⁵ Ha fet l’estudi de l’obra sota l’aspecte medievalista i tradicional Albert Hauf en “Sedució (Làquesis), versus elecció i gràcia prevenint (Güelfa): El dilema de Curial (Mt 6, 22-24)”, dins Antoni Ferrando (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa, novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, II Encontre Internacional “Curial e Güelfa” 2008, “IVITRA research on Linguistics and Literature. Monographies, Editions and Translations”, vol. I, Amsterdam: John Benjamins, 2012, pp. 327-362. Per a l’aspecte humanístic, poden veure, en la mateixa publicació, el meu treball: “Construir l’humanisme reconstruint la cultura i les fonts del *Curial*”, pp. 201-234.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

El rerefons d'aquest fenomen que atorga especial importància a aquest moment inestable es deu al fet que feia reviure el paganisme classicista, amb el naturalisme que li és propi adherit, harmonitzant-lo amb la tradició i el cristianisme. Fet de gran força i impuls, que provocà una bona empenta en tots els camps artístics; bé que les línies són complexes, no sols perquè tots els moviments són volubles sinó perquè la seva puresa ideològica –com veurem a continuació– fou efímera. Amb tot, va fer de pas cap el Renaixement, com bé ho palesa la revifalla de la dignitat del cos i de la seva representació.

La barreja o mixtura esmentada, fruit d'aquest contrast i xoc, en els seus moments inicials suposà un període àlgid quant a renovació i activitat creadora; així, en el segle XV en les cultures hispàniques, amb repercussions socials i mentals. De manera que s'alliberaren formalitats morals i mentals i, alhora, aparegueren figures bíbliques despullades a llocs àdhuc sagrats; fins al punt que al capdavant assenyala el trànsit de l'esperit medieval al renaixent.

Els dos grans textos humanistes de la Corona d'Aragó: *Lo somni* de Bernat Metge i el *Curial e Güelfa* en són mostra fefaent d'aquest moment humanístic primerenc, car bé que s'hi hagin indicat símptomes precedents en segles anteriors – aquestes dues obres assenyalen ja passos clars i definitius d'allunyament respecte a l'Edat Mitjana. És a dir, són consecucions literàries d'una gran entitat.

I. El cos i els sentis en *Lo somni* i el *Curial*

En la novel·la cavalleresca abunden balls, expressions i representacions corporals suficients per a omplir una tesi doctoral. Remetem simplement a una escena de dances –més suggerida, però, que descrita–, en les festes arran d'haver alliberat el cavaller i protagonista, Curial, a la duquessa de Baviera. L'emperador

[...] manà que tothom s'apartàs e que dançassen. E axí ·s féu. Per què Curial, manant l'emperador, presa la duquessa deliure per la mà, e seguint-los molts senyors e senyores, féu una baixa dança ab tanta gràcia e ab tan gran donari que açò fonch una gran meravella.⁶

⁶ FERRANDO, Antoni (ed.). *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007, pp. 74-75.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Quant als sons, més que aportar cançons de Curial, tot i que era “un gran trobador” i cantava “maravellosament”, destaquem una expressió, tan viva, que hom diria que s’hi ha reproduït la veu. Es tracta de l’exabrupte de la Güelfa, quan es troba amb ell, estant encara en ple enuig envers el cavaller, ja que gairebé podem sentir l’aspre i rude to de rebuig: “Traïdor! Qui t’aporta a la mia casa?”⁷

I després del ritme i l’expressió, com representació corporal prenem a tall de mostra – no sols simptomàtica d’erotisme, ans en podríem dir paradigmàtica– el petó de la mora Càmar a Curial; bes d’antologia eròtica, car s’hi recullen diferents matisos sensorials dels sentits del gust i del tacte, a part dels rics aspectes psicològics que acompanyen l’escena.

Així, estant la noia ajaguda, magra i malalta, demana al seu enamorat –Curial es fa anomenar Johan en captivitat– que l’ajudi a lligar una bena que se li havia afluixat, i, responent a la demanda de la noia,

Johan s’acostà, e Càmar en un punt li hach mesos los braços pel coll, e hach ficada la sua boca ab la de Johan; e com Johan, lo pus suaument que pogué, se fos d’ella desaferrat, ella dix:

–O jorn beneyt, o santa ora, que yo aquest tan desijat plaer he aconseguit! ¡O rey, malayt sia la tua vida, e com me fas perdre la mia!

E aquella groga e descolorida cara se encès e, tornada tota vermella, dix:

–Johan: prech-te que·m vulles visitar, e pus que yo, a força, te he pres a furt un besar, en do e gràcia te’n deman un altre que de ton grat me vulles donar.

Johan llavors inclinà lo cap, e, quase reverencialment, a ella un poch acostant-se, aquells braços solts e desempachats, qui de polp paria que fossen, lo prengueren pel coll; e ella, tirada per los braços qui al coll de Johan aferrats stàvan, alça totes les espatles del lit, e aquell magre cors e flach, penjat al coll del catiu, s’abraçà ab ell, e ab aquells envesos⁸

⁷ FERRANDO, Antoni (ed.). *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007, p. 348.

⁸ En la meua versió en castellà del *Curial* (2003) vaig donar aquesta traducció, que respon a la següent explicació: “para el vocablo *envers* he dado la traducción de ‘envés’ -y no de punta, como se hacía anteriormente [Gimferrer]-, no sólo con lógica lingüística ya que el autor emplea galicismos e italianismos, sino por ser la traducción que absorbe mejor el sentido de la frase, dado que con la punta

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

dels labis lo besà tan stretament, que ne lo un ne l'altre no podían espirar ne tornar alè, contrastant aquell lonch e mot cobejat besar.

E com així per un gran spay estats fossen, apartaren-se lo un de l'altre. E Johan, prèrs comiat, exint de la cambra, a l'ort se'n torna. E Càmar romàs em lo lit lavant ab la lengua los seus labis, per pendre lo çucre d'aquella poca de saliva que dels labis de Johan en los seus era romasa.⁹

Hem vist l'exquisitesa d'alguns sentits en ple moment i entorn humanístic, sent el *Curial e Güelfa* ressò de la cort del Magnànim. Però la veritable alliberació ja l'havia marcat abans, uns anys enrere, Bernat Metge, de la cancelleria barcelonina estant. Basti observar un passatge del diàleg *Lo somni* (1399), que en un context d'humor –contràriament al que acabem de veure–, és també pletòric de sensualitat, constituint una de les escenes més divertides tocant l'erotisme des d'una perspectiva culturalista medieval. Escena, encara, cimera del feminisme, on, tot i que no s'hi representi el cos de la dona, la força de la imaginació posa al davant la figura de la seva nuesa, avançant-se a Botticelli o a les pintures renaixentistes; de les quals tanmateix, més que un avanç, n'és una defensa.

Ens hem de situar al llibre III del gran diàleg, quan, a les acaballes del discurs despietat i insultant de Tirèsias a fi de convèncer Bernat quant a la malícia femenina i els seus perniciosos costums, volent arrodonir-lo, l'endeví fa escarni de les cerimònies amb què es vesteixen i guarneixen, dient:

Quantes e quals serimònies penses que hagen a servir quant se leven del lit? Regla general és que d'ivern e d'estiu no exiran entrò són armades de totes peçes.¹⁰ E és mester a la serventa que tot quant elles han a vestir (hoc encara calçar), ab les puçes que hi són, sia posat sobre'l lit. Puys, spau e ab gran devoció, revesten-se pus copiosament que'l papa

---

de los labios se mermaría el sabor tan bien descrito que dejó tan largo beso.” – BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “[Lo çucre de la saliva que dels labis de Johan en los seus era romasa](#)”. In: *Revista de Filología Románica* (2007/5), p. 66.

⁹ FERRANDO, Antoni (ed.). *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007, pp. 333-334. Per al passatge en general, poden consultar BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “[Lo çucre de la saliva que dels labis de Johan en los seus era romasa](#)”. In: *Revista de Filología Románica* (2007/5), pp. 55-68.

¹⁰ Imatge usada per extensió, en comparació amb la complexa i feixuga armadura dels cavallers.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

quant deu celebrar la missa o santificar lo crisma.¹¹ E, si foch se prenia en lur cambra, no exirien entrò que sien ben reparades.

E parlant ab tu axí com a bon amich, a la veritat e sens trufa, bé fan e rahanablement usen, car si hom les vehia aytals com ixen del lit no serien preades un ciuró. (E, per ventura, la humana generació pendria gran tom).

Ladonchs no'm poguí abstenir de riure una gran estona. Puy, diguí:

–Tothom qui seny hage pot conèixer que gran mal los vols. Tot quant dessus has dit, bé que no passarà sens resposta tant com en mi serà, haguera pacientment soferit, e cregut per ventura, si no haguesses dit que no serien preades res si hom les vehia en l'estament que ixen del lit. Açò verament no és de soferir, car jo he vist lo contrari d'algunes, que eren sens comparació pus belles nues que vestides, e desligades que ben parades.¹²

És sabut que la lletgesa física del cos femení que, amb efecte fastigós i tot –segons el text del *Corbaccio* que Metge havia seguit per boca de l'endeví–, Tirèsias pretenia transmetre es pot prendre simbòlicament com l'encarnació de la idea tradicional, segons la qual la figura de la dona és pecaminosa; doctrina, doncs, repressora i misògina, donat que la feia instrument de seducció malèfica i viciosa. Però resulta que tot just l'enginy de Metge ha provocat, en rèplica, encunyar un dels passatges de més clara defensa de la seva bellesa.

I això s'explica bé atenent a la font del passatge, que hi està en congruència: és l'*Artis amatoriae*, on Ovidi ensenyava les dones a triuflar en qüestions amoroses i les aconsellava certa reserva per motius d'incentiu i d'al·licient, no deixant-se veure mentre s'arreglen; idea que Metge aprofita en la seva broma. Art d'estimar l'ovidià que no faria falta esperar a l'*Índex* de llibres prohibits perquè fos condemnat per l'autoritat eclesiàstica, car ja l'havia rebutjat Petrarca en les *Senils* (XVII, 2); mentre que, per contra, Boccaccio l'havia canonitzat en *Il Filocolo*,¹³ les alineacions, doncs, estan clares.

¹¹ En la festivitad del dijous sant els bisbes, en la solemne missa crismal, consagren el crisma, l'oli d'ús litúrgic.

¹² Bernat Metge, *Lo somni. El sueño*, Madrid: Atenea, 2007, pp. 222-223.

¹³ Poden seguir el passatge en BUTINYÀ, Júlia *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*, Madrid: UNED, 2002, pp. 360-362. (Cal recordar que el certaldès, alhora, és autor del misògin *Corbaccio*, fet

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Però a Metge no li va bastar inspirar-se en Ovidi, sinó que hi afegí una sortida més pròpia de la doctrina ovidiana que els propis consells del llatí; car, a més de provocar que es revelés la malícia de l'oponent, el contradiu dràsticament al·legant que ell n'ha vist de més maques despullades que vestides. És un tret propi d'aquests primers humanistes, que es complaiïen a ultrapassar el sentit de les seves fonts, com veurem seguidament amb Boccaccio i el *Curial*.

A continuació, abans de demanar-nos d'on els venia aquesta nova permissivitat i tal alliberació mental ni al notari ni al novel·lista, cal recordar com estava de penalitzat aleshores el cos, en la consciència i en el subconscient. Perquè ens ho deixa veure també el mateix gran humanista Metge, al llibre anterior, el II, quan fa explicar a l'esperit del rei –Joan–, que s'ha aparegut a l'autor –Bernat–, el càstig que pateix en l'altre món. I ho reproduïm perquè també afecta els sentits; en aquest cas és l'oïda el que s'havia de purgar i, per tant, la penitència que s'havia de patir en el purgatori eren l'antiharmonia musical i l'estridència:

–Per tal –dix ell– com jo me adelitave molt en cassar, Nostre Senyor Déu ha ordonat que aquests falcons, astors e cans que·m veus anar entorn, criden e udolen agrament de hora en hora davant mi; e per tal com jo trobava gran plaer en xandres e ministrés,¹⁴ aquest hom qui té la rota entre les mans ab molta discordança me fa davant sons desplaents e lunyants de bon temps e mesura, e finalment de tota melodia.¹⁵

Fins a tal punt es penaven coses tan innocents –i benefactores i tot! – com és la música, que Metge fa explicar –de llavis del rei Joan– com i perquè li acompanya el brogit desagradable com a càstig, mitjançant els personatges mitològics. Quant a Orfeu, consisteix a escoltar la rota desafinada i pel que fa a Tirèsias ha de sentir els enutjosos ocells falconers que l'acompanyen; car també estava culpabilitzada la cacera que havia practicat el rei, de manera que els animals es revengen així mateix mitjançant sorolls i sons desplaents.

---

que és degut al canvi que donà a causa de la influència de Petrarca, com bé li retreu i manifesta Metge en *Lo somni*).

¹⁴ Vol dir 'músic, tocador de música', com el francès antic *menestriel*. En el *Curial* veiem *menestrers* i *ministrés*.

¹⁵ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed. Júlia Butinyà), Madrid: Atenea, 2007, pp. 134-136.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Després d'haver fet Tirèsias, l'endeví que ho sap tot i no es pot equivocar –imatge de l'Església–, d'acusador de semblants greuges, i Metge, tàcitament, d'haver deixat en evidència la seva irracionalitat, més endavant, ens donarà –com veurem– la causa i raó que testimonia i defineix la innocència humana, tot argumentant la no culpabilitat d'aquells actes i fets considerats pecats.

II. Alguns exemples medievals en contrast

Com que als exemplaris medievals hi ha passatges molt brillants i prou coneguts, potser seria gratuït d'anar-hi per tal d'exposar mostres feaents de la mentalitat contrària a la metgiana –val a dir, la vellav, on són tan abundosos. He preferit un angle que, més que delatar-ho, ho suggereix o insinua, precisament per tal com l'escena que veurem no és condemnatòria per ella mateixa a causa de l'absència del referent pecaminós corporal; tanmateix, l'omissió ho fa més eloqüent. Veiem-ho.

Anem un segle abans de Metge, a una de les diverses situacions que se li ofereixen a Fèlix, el protagonista del *Llibre de meravelles* (1288-89) de Ramon Llull, en el seu recorregut pel món, el qual veu amb amplitud enciclopèdica. I en el capítol 7 del llibre I –al llarg del viatge en què el protagonista es va meravellant pel món–, anant per un bosc, es troba amb una *folla fembra* –que podríem traduir per una dona deshonest a –o potser, més exactament, una prostituta–, que es dirigia a pecar amb un bisbe.

Aleshores, el cavall sobre el que muntava, féu un gir brusc i la dona caigué al riu on s'havia introduït cavalcant, de manera que estigué a punt d'ofegarse; davant d'aquest destret, Fèlix la salva, ajudant-la a sortir de l'aigua. Però, a continuació, ella es mostra capficada i només pendent dels vestits molls, que s'ocupa de retòrçer i eixugar davant del clergue que l'acompanyava, fet que Fèlix aprofita per alliçonar-la:

O folla fembra!, e con molt me fas meravellar! Cor tu plores com és caüda del palafré en l'aigua e has mullats tos vestiments, los quals són ornats per tal que pusques usar del soll de la luxúria. Folla fembra, ¿per què no plores con caüda és de la celestial glòria, a la qual és creada? Mas tu mateixa t'est derrocada en la via per la qual vas en abís infernal, e ton

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

membrar, entendre e amar has enderrocat e ensutzat en la pudor de la luxúria. Folla fembra, plora car has perdut Déu, e car has ensutzada ta ànima en tan vil obra.¹⁶

Fèlix reganya, doncs, la folla fembra a causa dels ornaments dels vestits que porten al soll de la luxúria i que tant li preocupen; però a qualsevol que ho llegeixi avui, la imatge sobresortint que se li queda a la retina és la de la dona amb els vestits mullats, que – enganxats i mig transparents – li perfilen el cos a la imaginació. El fet de no percaçar-se del que té d'eròtica l'escena i d'arremetre contra l'ornamentació de la vestimenta, manifesta com estaven d'allunyats dels sentits.

Pot ser expressiu del que diem un passatge dels sermons de sant Vicent Ferrer on els sentits materials ni s'entreveuen, ni en la imaginativa ni pel seu plaer o desplaer ni sota cap altra perspectiva, car són tan sols un mitjà per al món espiritual. Així, a tal fi, se'ns deixa percebre –gairebé d'una manera acústica– com una mare ensenya els primers sons al seu fill; detall que serveix al predicador per induir a l'aprenentatge d'oracions: “a tres anys que haja, la mare deu dir axí, amorant: ‘Mon fillet, veus ací raymet, e panet, o cireretes o figuetes! Ara di la Aue Maria.’”¹⁷

Si en el cas anterior, Lull no s'havia percebut de l'erotisme visual, ara, per a sant Vicent, el so s'ha convertit en un mitjà per a la pregària. Els sentits, sota la ideologia tradicional, a l'Edat Mitjana,¹⁸ no exercien amb el seu potencial sensual o bé són un mitjà per a la faceta espiritual.

---

¹⁶ RAMON LLULL. *Llibre de meravelles* (ed. Marina Gustà, pròleg de Joaquim Molas), “MOLC” 36, Barcelona: ed. 62, 1980, p. 42.

¹⁷ FERRER, Vicent, *Sermons* (ed. de Josep Sanchis Sivera), vol. I, “Els Nostres Clàssics” B 3, Barcelona: Barcino, 1932, p. 156.

¹⁸ Caldria comptar amb punts i moments prou excepcionals, com ara el de l'amor cortès i la manifestació de la poesia trobadoresca, que ací no hi hauria ocasió d'analitzar, però que cal deixar anotats. Per entendre com aquest corrent conflueix als orígens humanístics, poden veure Vicent MARTINES, Vicent. [“Ramón Llull, lengua románica y primeros humanistas en el paso del siglo XIII al XIV”](#). In: *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 27 (2022), pp. 224-228.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

III. Les fonts renovadores de les primeres obres humanistes

Tornem al fil del discurs, a la recerca dels orígens i les causes del canvi, demanant-nos d'on els venia als primeríssims humanistes aquella nova permissivitat sensual amb la consegüent alliberació mental, i com els arribava i de quina manera l'assimilaven.

És ben sabut que la injecció humanística prové dels clàssics, que de fet no s'havien deixat de venerar mai, ja que foren autoritats al llarg de l'Edat Mitjana, però que no s'entenien en profunditat, segons és ben sabut també. I això es pot demostrar atenent que els va resultar més fàcil entendre'ls i arribar al seu missatge a través d'una via indirecta o mitjançera, però més propera en el temps. Val a dir, mitjançant els que anomenem prehumanistes o primeríssims humanistes.

I veiem que tots dos autors vistos, plenament humanistes –el del *Curial* i el de *Lo somni*–, expliquen la nova doctrina a través de Dante, de manera que transmeten el missatge classicista mitjançant una font intermitja, és a dir per mitjà del florentí. Així, aquests dos autors d'aquestes grans obres humanistes, tot i que havien assimilat a fons el classicisme, com fan ben palès al llarg de llurs obres, ho transmeten de la boca de l'autor italià, car a més de ser més proper, anant al fons de la qüestió, n'explicava la raó, adequadament, per a la mentalitat del seu temps i, sobretot, amb la benedició de les autoritats eclesiàstiques; car Dante n'era emblema de seguretat doctrinal. Comprovarem, doncs, tot seguit, aquesta base ferma dantesca en dos passatges fonamentals de *Lo somni* i del *Curial*.

Comencem ara cronològicament pel filòsof.¹⁹ Al II llibre de *Lo somni* hi ha una frase, que no és una intertextualitat, però la procedència i filiació remet clarament a Dante. Cal fer notar que havent llegit el I llibre filosòfico-teològic del gran diàleg sobre la immortalitat, hom se n'adona de seguida que les argumentacions són fingides, per tal de complaure l'estament eclesiàstic, tan poderós, o bé al mateix rei –anomenat Martí l'Eclesiàstic–, qui va acollir l'obra. Heus ací, doncs, un argument exculpatori del tenor suara comentat, situant-nos al passatge que hem vist al primer apartat. El rei Joan, en la

¹⁹ Així l'anomena Miquel BATLLORI: “El primer filòsof laic: Bernat Metge”, en *El Pensament renaixentista a la Península Ibèrica*, dins *Obra completa*, V, *De l'Humanisme i del Renaixement*, València: Tres i Quatre (1995), p. 46.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

seva conversa amb Bernat, enraona de manera molt simple –i fins i tot ximple– al voltant de la seva salvació i purgació, referint-se així als pecats que havia comès:

Totes aquestes coses eren mal fetes, mas jo·m confessava e combregava sovén e penedia-me'n; però no tant que no m'i tornàs algunes vegades. E per tal, Nostre Senyor Déu vol que ara jo· port la penitència, car vivent no la'n portí complidament.²⁰

Però ja per aquestes línies –tot just abans d'explicar-li el rei a Bernat el càstig que està patint per haver estimat la cacera i la música– ens adonem que l'autor ens fa entendre que no era seriós allò de què estaven parlant. I encara, ho deixa clavat amb claredat en una frase que de fet rubrica que n'està totalment exculpat; frase que, traçant la ratlla de la moral, esdevé una regla d'or: “-Los delits –dix ell- a què jo era inclinat no eren bastants tots sols a gitar-me en infern, car no eren interès ni dampnatge d'algú sinó de mi mateix”.²¹

Val la pena d'ampliar l'explicació, car poques línies més amunt, el rei havia comentat a Bernat que s'havia escapat de la fossa de l'infern i ho aclarí dient que els seus delits no eren massa deshonestos, que no n'hi havia, per tant, com per a una condemnaió eterna; fet que permeté al notari –de llavis del rei Joan– ratificar-ho amb aqueixa frase contundent com norma ètica que determina el signe i fixa la ratlla del comportament. La màxima, a banda d'establir la regla del respecte i estima al proïsme, fonamenta la conducta en el coneixement d'un mateix i en la consciència, l'ofensa de la qual sí esdevé una culpa veritable. I aquesta idea es reconeix clarament en Dante –malgrat l'adaptació a prosa–, car manté exactament el seu esperit, havent estat formulada en tres versos del cant I del *Paradís* de la *Divina Comèdia*, obra que bé coneixia el filòsof i notari:

Temer si dèe di sole quelle cose
c'hanno potenza di fare altrui male;
de l'altre no, chè non son paurose.²²

²⁰ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed. Júlia Butinyà). Madrid: Atenea, 2007, p. 134.

²¹ *Ibid.*

²² *Obras completas de Dante Alighieri*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos (BAC), 1980⁴, vv. 88-90, p. 29.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

I si anem a la novel·la cavalleresca, l'ascendència dantesca la tenim més clara encara perquè no es transparenta, sinó que l'autor hi reproduïx la cita de la seva font doctrinal, també de Dante. Aquesta ocasió es reconeix i es delata perquè, dins l'excels món de la tramoia classicista, es fan servir, al·legant-les i reproduint-les, a la clara, frases de la *Divina Comèdia*. Són al llibre III, darrer i principal del *Curial*, el qual compta amb una forta càrrega al·legòrica, configurada per un profús decorat mitològic, que no té només finalitat decorativa, ja que és on es donen les consignes supremes per entendre la ideologia que fa de base a tota l'obra.

La primera vegada –dins el gran paisatge mitològic– llegim la citació de boca de Fortuna, qui està evocant els noms de Venus a Dione, com mare de la deessa de l'amor, afalagant-la per tal d'aconseguir la seva ajuda; el motiu és –havent-li fallat la col·laboració de Juno i de Neptú– d'aconseguir-ne la seva per anar en contra de Curial amb adversitats, car li eren ben merescudes pel seu deficient comportament amorós. Els noms de Venus que Fortuna esmenta i li explica ampul·losament en dita arenga, són: Ciprinya, Diana, *Jubar*, Frondosa, Citerea i també Dione –que se li adjudica per la seva funció maternal–. Diu Fortuna:

E diu-se Dione per tu, segons diu Dante, en lo terç llibre del Parayís, allà on diu: “Ma Dione adoravano e Cupido, quella per madre sua, quello per filgiolo, et deia ch'illo stette in gremio a Dido.”²³

La cita, exacta i completa, deixa en molt bon lloc tota la família de la interlocutora, ja que els antics l'adoraven a ella com a mare i també al seu fill, Cupido, tot i que es pensaven que inspirava l'amor bastard. Però Dante, qui cantava en el *Convivio* l'amor racional, havia rescatat tota la nissaga de la deessa de l'amor –malgrat les genealogies mitològiques desfavorables segons les ficcions poètiques de “l'antiga gent en l'antic

---

²³ *Curial e Güelfa* (ed. Antoni Ferrando). Toulouse: Anacharsis, 2007, p. 295.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

error”–,²⁴ llevant d’immoralitat a Venus.²⁵ Per tant, reivindicant el seu bon nom –el nom de l’amor–, la col·loca en el Paradís.²⁶

Així doncs, aquella pura i primera mixtura, barreja inicial que assenyala ja un primer pas –marcat seguidament per Boccaccio al *Decameró*–, hem vist que arribava a l’autor del *Curial*, humanista al cent per cent, qui l’assumeix i l’atesta. Però –fem atenció a l’evolució literària– el novel·lista la va abeurar a Dante, a qui citava amb pèls i senyals; així com també i no debades hi havia begut el certaldès, qui va escriure el *Trattatello in laude di Dante* en l’loa seva. Som ben bé tocant als orígens del canvi quant a la valoració del cos, on la dinàmica de l’enllaç evolutiu està clara.

Ens aturem, doncs, en Dante, qui redimensiona l’amor, tot i que per a filar prim caldria estendre l’anàlisi a Llull,²⁷ qui va anteposar la facultat de l’amor –segons fa palès el segon

---

²⁴ Traducció del vers 6 de la *Comèdia* citat en la nota anterior, segons la versió catalana medieval: DANTE ALIGHIERI. *Divina Comèdia* (a cura d’Annamaria Gallina; ed.: Giorgio Petrocchi, trad. catalana Andreu Febrer). “Els Nostres Clàssics”, Barcelona: Barcino, vol. VIII, p. 100.

²⁵ Aquesta ideologia està d’acord amb la innocència primitiva de la creació i la consegüent resurrecció, que Dante acabava de descriure poc abans: “Solea credere lo mondo in suo periclo / che la bella Ciprigna il folle amore / raggiasse, volta nel terzo epiclo; / per che non pur a lei faceano onore / di sacrificio e di votivo grido / le genti antiche ne l’antiche errore; / ma Dione onoravano e Cupido, / quella per madre sua, questo per figlio, / e dicean ch’el sedette in grembo a Dido.” – *Paradís*, cant VIII, vv.1-9, *Obras completas de Dante Alighieri*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos (BAC), 1980⁴, pp. 399-400.

²⁶ Paga la pena d’afegir que Dante no recorda com hi ha arribat, però Beatriu li ho confirma, car ella mateixa es troba dins l’òrbita de Venus: “Io no m’accorsi del salire in ella; / ma d’esservi entro mi fe’ assai fede / la donna mia, chi’ i’vidi far più bella”, cant VIII, vv. 13-15 (*Obras completas de Dante Alighieri*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos (BAC), 1980⁴, p. 400). Venus, doncs, mitjançant el testimoni de Beatriu, està ja del tot enalçada i ennoblida. És una escena clau de la *Commedia* i nucli doctrinal.

²⁷ Havent proposat el lligam Llull-Dante i el seu reflex en la *Divina Comèdia*, segons he publicat algunes vegades – BUTINYÀ, Julia. “[Estructurant la tradició en les lletres catalanes antigues: de Llull a Metge](#)”. In: COSTA, Ricardo da (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2) *The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds*, pp. 177-198 – s’arrodoniria el fil d’aquest treball, però ens mantenim en els orígens humanistes, sense escorcollar el que hi al darrera d’ells, deixant dit tanmateix que, tot i que arrelin més amunt, d’on beuen les dues grans obres catalanes directament l’alliberació del cos i els sentits és de la font dantesca. (Per més ampliació, tanmateix, quant a l’origen suara indicat, vegeu la darrera nota d’aquest treball).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

volum del *Llibre de Contemplació en Déu* (1271-1274) –, com la principal de l'home i l'única que no és limitada. Encara, el filòsof mallorquí deixa assentada la disposició envers el proïsme, d'obertura i comunicació, com primera qualitat humana, segons manifesta el final del *Llibre del gentil e los tres savis*.

Tot això ens fa ressaltar dues coses, segons mirem cap enrere o cap endavant en el temps. Perquè observem que d'ací estant, partint d'aquests plantejaments i anant cap el futur, cal entendre que hi ha un pas allargat des d'aquest dos autors –Llull i Dante, prehumanistes potser– fins a Boccaccio, qui va estendre el naturalisme despenalitzat i amb humor a vessar en el popular *Decameró*; però ho feia, via Dante i amb total seguretat, sobre la base ferma de la *Comèdia*. No debades el certaldès, el més gran admirador i propagador del poeta florentí també escriví el preciós i profund comentari d'*Il Comento alla Divina Commedia*. I els antics clàssics ja els tenia ben endinsats.

Quant al *Curial*, així mateix, no sols cal romandre amb Dante, sinó que cal comptar amb la companyia del gran florentí en el seu viatge, que el portava de la mà: Virgili i el seu seguici de clàssics; per tant, tant ell com la seva descendència literària els tindran al davant, sent sovint esmentats i comportant admiració. Així doncs, per entendre a fons la novel·la cavalleresca, cal extreure i entendre les fonts dels clàssics;²⁸ així com també i en relació i lligat a Dante cal comptar amb els trobadors, que van fer tou el matelàs per aquestes novetats que, directament o indirecta, afectaven el cos i els sentits humans.²⁹

I quant a Bernat Metge, per tal d'entendre dit pas, és útil primer de llegir primmiradament les cartes del seu *Griselda*, expressives de la dialèctica entre el món vell

---

²⁸ Per això s'ha de consultar el llibre de Sònia GROS, "*Aquella dolçor amarga*". *La tradició amatòria clàssica en el 'Curial e Güelfa'*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2015.

²⁹ Aquest ambient acollidor referint-se a Llull i també a altres obres, com el *Breviari d'Amor* de Matfré Ermengaud (1280-1286), així com incloent la interacció amb l'arquitectura i les arts, es pot resseguir bé en MARTINES, Vicent. "[Ramón Llull, lengua románica y primeros humanistas en el paso del siglo XIII al XIV](#)". In: *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 27 (2022), p. 223.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

i el nou, que havia detonat en les versions grisaldesques de Boccaccio i de Petrarca, de les quals se'n fa ressò el pensador barceloní.³⁰

Tot plegat, gràcies al florentí, Venus ja no és immoral. Cal recordar que es tractava d'un dolç estil nou. I d'aquest tarannà de renovació ideològica i alliberadora, havent entès aquests autors a Dante com cristianíssim, es passa a entendre sense problemes –hi insistim, nosaltres també a través d'ells– l'erotisme de Boccaccio, on trobem escenes que abans haurien estat pecaminoses, però que ja són plenament innocents. Basti referir-se a l'episodi de les monges súperalliberades en el llibre II del *Curial*, passatge molt llarg i altrament innecessari, de lascivitat picant, de la qual s'hi fa gala car ha begut i està amarat del *Decameró*.

En podem fer la prova d'aquest procés en un passatge –d'importància donades les pàgines que ocupa!³¹–, car és més decameroniana que el *Decameró*. I això es comprova perquè el novel·lista català corrigeix la moderació de Boccaccio, qui no gosà donar per prudència els noms de les noies aplegades –de famílies nobles–, que escoltaven i contaven els contes de les diferents Jornades a l'església de Santa Maria Novella. El certaldès s'escudava al fet que la llei moral en el seu moment era estreta:

Jo no vull que per les coses qui es segueixen, qui per elles foren dites o escoltades, en los temps esdevenidor, alguna d'elles pusca haver vergonya, per ço com les lleis ui són estretes de dar e de pendre plaer.³²

Boccaccio, doncs, bon coneixedor de la societat humana, evita assenyalar-les nominalment perquè en el seu temps la llei del plaer era estreta... Per contra, l'autor del *Curial* es jacta d'atreviment, consignant amb noms i cognoms els de les monges

---

³⁰ Poden veure la relació amb el diàleg en BUTIÑÀ, Julia. “[Del Griselda a Lo somni](#)”. In: *eHumanista/IVTTRA* 12 (2017), p. 211-221, del Simposi: *Transmissió del patrimoni cultural. Clàssics traduïts que fan clàssics (Transmissió, traducció, recepció)*, Universitat d'Alacant, 2017, pp. 211-221.

³¹ Ed. Antoni FERRANDO, pp. 142-146.

³² GIOVANNI BOCCACCIO. *Decameró*, I, traducció medieval, “Els Nostres Clàssics” 8, Barcelona: Barcino, 1926, pp. 48-49.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

alliberades, que corresponen als de les millors famílies de França, com fa notar Riquer.³³ El certaldès era conscient de l'alliberació corporal que estava fent, però respectava els costums i la bona fama de les joves, coses que a la cort napolitana, d'alta puresa humanística, no calia, ja que s'hi gaudia d'una bona dosi de mixtura, de mentalitat i sensualitat lliures, on no eren incompatibles el plaer i la rectitud moral.

I mirant cap enrere, segons hem apuntat (nota 25 *supra*), també cal pensar en un filòsof contemporani de Dante, qui ja havia valorat el cos com perfecció de l'ànima en la línia aristotèlica, i amb fort lligam entre tots dos components humans: Ramon Llull.³⁴ Aquesta unió i dignitat del cos precisament li fa de suport per a la resurrecció corporal. Així doncs, al darrere de Dante però en aquesta mateixa direcció conceptual –potser lligats per influx directe, potser només per precedència temporal–, ja hi ha símptomes renovadors en Llull; és a dir, es troben tots dos al darrere dels orígens de l'Humanisme.³⁵ Car, si hem tingut en compte la valoració de l'amor en Dante, com prèvia als humanistes, s'ha de comptar que Llull li antecedeix.

El II volum del *Llibre de Contemplació en Déu*, obra considerada sovint la principal seva, està dedicat tot sencer a l'home; i havent analitzat tots els sentits (en la faceta material i també en la immaterial –p. e., quan diem: veig que es fa tard; sento el fred de la nostàlgia, etc.)–, acaba cada anàlisi en particular amb la demostració de la seva limitació. En el darrer dels sentits, que anomena el sentiment humà, observa la sensibilitat de l'home, també sota els dos vessants; així, l'home és sensible tant a la fam com a la ira. Després tracta dels sentits espirituals: el pensament; la percepció per a entendre, la consciència i la subtilesa, així mateix limitats.

---

³³ RIQUER, Martí de. *Història de la Literatura Catalana* II. Barcelona: Ariel, 1964, p. 623. *Al Curial* l'escena protagonista al monestir de monges té lloc al II llibre, on esdevenen episodis que són continuació del I, entremig d'aventures cavalleresques, de continguts menys greus que al llibre III.

³⁴ *Vide: Libro de contemplación en Dios*, Madrid: Atenea, 2021, vol. III, cap. 231, 10, p. 70 i ss. També, 232, 26, p. 81: “el alma racional admite deficiencia por sí misma dado que sin el cuerpo no puede recordar ni entender ni querer, y por el desorden del cuerpo el alma no puede tener memoria ni entendimiento ni voluntad ordenados”. (Estant incompletes o exhaurides les edicions en català, ho poden consultar en castellà, versió per la qual citem. Actualment, s'està traduint al portugués).

³⁵ El tercer llibre amb què hi tanco la meva trilogia es titula *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*, Madrid: UNED, 2006.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Fins que arriba al darrer, el fervor, i com que l'home desitja amor, és l'única facultat que és il·limitada; facultat que, segons afirma, només satisfà el cristianisme. Així doncs queda mostrada la importància que Lull dona a l'amor, l'humà i el diví. I, tot i que el tema té implicacions i fonament teològics, cal dir que aquest plantejament té a veure amb el cos, perquè aquest és part inseparable de l'home i, per tant, li és indispensable i li dota de dignitat.

Imatge 1

Fragment del *Naixement de Venus* de Botticelli (ca. 1485; Galeria dels Uffizi, Florència), en què es veuen els déus del vent i de la brisa, embrassats, quan aporten Venus a la Terra. [De: Christian Stukenbrock & Barbara Töpfer, *1000 obras Maestras de la Pintura Europea del siglo XIII al XIX*, Barcelona: Köneman, 2005, p. 111].

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

A part d'altres trets, com ara la voluntat i desig de comunicació, que Dante comparteix amb Lull, tornem, per acabar, al poeta italià –a qui hem vist així mateix valorador del cos-, tot reparant que a tots dos se'ls coneix com els filòsofs de la cristiandat. I hi hagi hagut contacte directe –com s'ha proposat donat els molts viatges de Lull a Itàlia, sent coetanis–,³⁶ o no n'hi hagi, cal desprendre que el nexa en continguts relatius a la matèria tractada és notable, trobant-se tots dos en aquests orígens en què canvià de manera dràstica i definitiva la valoració del cos humà.

Conclusió potser amb certa decepció

Concloent, farem una reflexió que pertoca els punts tractats, partint de la panoràmica del que, quant a aquell canvi, significà de fet el triomf petrarquesc arreu, ja que el famós mentor es convertí en l'adalil de l'Humanisme. Però, segons hem anat veient, Petrarca condemnava aquell alliberament del cos i dels sentits, penalitzant el plaer, com en els vells temps. De manera que no era en realitat un pas endavant quant a la nostra temàtica.

Fet que sembla paradoxal tractant-se del gran humanista llorejat, el que més ha influït potser en la mentalitat i institucions europees, així com en prestigi; però la seva oposició és ben marcada des de l'origen de la dissensió arran de les traduccions del relat x de la X Jornada del *Decameró* –val a dir del *Griselda*–, com bé fan palès les cartes de la versió catalana de Metge, que envolten dit relat, imitant les de Petrarca i refusant l'actitud del gran mentor.³⁷

I el *Decameró*, fins als nostres dies i tot, en la mentalitat popular, és una obra, si no condemnada com herètica, obscena en moralitat, atinent que s'inclougué a l'*Index*

---

³⁶ Una meua proposta en aquest sentit es publicà en la ed. Antonianum/Officina di Studi Medievali: *Els nexes entre Lull i l'Humanisme des de quatre angles diferents d'observació. Una hipòtesi de treball sobre possibles relacions entre Lull i Dante*, en el volum: *Il lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo*. In memoria di Alessandro Musco. A cura di Marta M. M. Romano. Palermo: 2015, pp. 93-114.

³⁷ Poden veure diferents angles de la qüestió en: BUTINYÀ, Júlia. “[Deu petiteses que magnifiquen la Griselda catalana](#)”. In: Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans* 12 (2020/2), pp. 48-66; BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. *Del “Griselda” català al castellà*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2002 (Serie Minor, 7), 2002b.

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

librorum prohibitorum. Amb tot, cal tenir en compte que el mateix Boccaccio va convertir-se a la doctrina petrarquesca –sociològicament, la força adversa era imponent, degut al pes de l'ortodòxia eclesiàstica–, com acusa i denuncia *Lo somni*.³⁸ I així també, el mateix camí es va seguir majoritàriament –podríem dir universalment, a Occident–, de manera que la sort del relat griseldià i les seves traduccions, pertot Europa, recaigué en la versió petrarquesca, d'acord amb la seva mentalitat i moral arreu arreu; car era la sensibilitat predominant. Hom atribueix l'èxit de dita propagació a aquest fet precisament, car donada la seva facilitat, no exigia canvis ni ruptures mentals, gaudint a més de celebritat l'autor i amb una forma exquisita i renovada.³⁹

El retorn a aquella inicial i primerenca alliberació humanística –que ha comportat no sols el cos sinó també els seus adlèters, com ara la raça, etc. –, doncs, a Europa li ha costat segles, passant per revolucions religioses, ideològiques i polítiques. Fins a l'actualitat en què sembla –però encara està per veure i per esbrinar– que s'ha revifat o aproximat a aquella mixtura curialesca o que la societat s'està posicionant de manera prou natural envers l'alliberament decameronià. Punt i moment aquell en què es redimensionà l'amor, es dignificà la dona, i es despenalitzà el plaer al damunt del sòlid pedestal dantesca; avançada, però, que va ser aturada i detinguda causa del gran i afamat mentor. I avançada que tanmateix fou un precedent per als nostres dies, malgrat que avui es desconeixin aquests orígens.

Tots tres factors –amor, dona i plaer– han estat al llarg de la Història en dependència amb la noció del cos humà de diferents maneres. Però la pauta de la modernitat sembla respondre a l'ètica dantesca, com bé havia copsat Metge. Al cap de sis segles, doncs, hem d'acordar amb el testimoni del gran notari, qui, a *Lo somni*, remuntà filosòficament a Llull⁴⁰ i denuncià el desviament del prestigi humanista llorejat. I cal donar-li la raó.

³⁸ Poden veure: BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002, pp. 340-360.

³⁹ BUTINYÀ, Júlia. "[Les pobres Griseldes s'anaren empobrint amb els segles](#)". In: *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna* 16, pp. 267-278 (2020b).

⁴⁰ Valgui aquesta nota per tal d'arrodonir l'explicació quant a la línia apuntada, que la base doctrinal de Metge arrela en Llull, fet que ens permet comprendre millor o completar aquest procés evolutiu. En el diàleg fragmentat de l'*Apologia* es pot veure això prou clarament, segons explico en: "Books as company during a medieval pandemic: an approach to Bernat Metge's *Apologia*", dins Antonio Cortijo

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

Fonts

- BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed. Júlia Butinyà), Madrid: Atenea, 2007.
[Curial e Güelfa](#). 2003.
- DANTE ALIGHIERI. *Divina Comèdia*, a cura d'Annamaria Gallina; ed. Giorgi Petrocchi, trad. catalana Andreu Febrer, "Els Nostres Clàssics", Barcelona: Barcino, 6 vols., 1974-1988.
- DANTE ALIGHIERI. *Obras completas de Dante Alighieri*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos (BAC), 1980⁴.
- FERRANDO, Antoni (ed.). *Curial e Güelfa*, Toulouse: Anacharsis, 2007.
- FERRER, Vicent. *Sermons*, ed. Josep Sanchis Sivera, vol. I, "Els Nostres Clàssics" B 3, Barcelona: Barcino, 1932.
- GIOVANNI BOCCACCIO. *Decameron*, ed. Vittore Branca, Florencia: Mondadori, 1976.
- GIOVANNI BOCCACCIO. *Decameró*, II, "Els Nostres Clàssics" 8, pròl. Carles Riba, Barcelona: Barcino, 1926.
- RAMON LLULL. *Libro de contemplación en Dios* (trad. cast., ed. Júlia Butinyà). Madrid: Atenea, 3 vols., 2019-2021.
- RAMON LLULL. *Llibre de meravelles* (ed. Marina Gustà, pròl. Joaquim Molas). "MOLC" 36, Barcelona: ed. 62, 1980.

Bibliografia citada

- BATLLORI, Miquel. "El primer filòsof laic: Bernat Metge", en *El Pensament renaixentista a la Península Ibèrica*, dins *Obra completa*, V, *De l'Humanisme i del Renaixement*, València: Tres i Quatre, 1995.
- BUTINYÀ, Júlia. "El Magnánimo, el Marqués de Santillana y el III libro del *Curial*". In: [Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna](#), Universitat de València, 2023, en curs de publicació.
- BUTINYÀ, Júlia. "Books as company during a medieval pandemic: an approach to Bernat Metge's *Apologia*", dins Antonio Cortijo i Josep V. Garcia (eds.). *Transferencia y conocimiento: Humanidades, Educación y construcción del saber en la red*, València: Tirant lo Blanch (2023, en premsa).
- BUTINYÀ, Júlia. "[Estructurant la tradició en les lletres catalanes antigues: de Lull a Metge](#)". In: COSTA, Ricardo da (org.). *Mirabilia Journal* 35 (2022/2) *The World of Tradition. Life and Death, Thought and Culture in Ancient, Medieval and Renaissance Worlds*, pp. 177-198.
- BUTINYÀ, Júlia. "[Deu petiteses que magnifiquen la Griselda catalana](#)". In: Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans* 12 (2020/2), pp. 48-66 (2020a).

---

i Josep V. Garcia (eds.). *Transferencia y conocimiento: Humanidades, Educación y construcción del saber en la red*, València: Tirant lo Blanch (2023, en premsa).

Ricardo da COSTA (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1)
Rhythms, expressions, and representations of the body. From the Ancient World to the Baroque
Ritmes, expressions i representacions del cos. Del Món Antic al Barroc
Ritmos, expresiones y representaciones del cuerpo. Del Mundo Antiguo al Barroco
Ritmos, expressões e representações do corpo. Do Mundo Antigo ao Barroco

Jan-Jun 2023
ISSN 1676-5818

- BUTINYÀ, Júlia. “[Les pobres Griseldes s’anaren empobrint amb els segles](#)”. In: *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna* 16, pp. 267-278 (2020b).
- BUTINYÀ, Júlia. “[Del Griselda a Lo somni](#)”. In: *eHumanista/IVITRA* 12 (2017), p. 211-221. Del Simposi: *Transmissió del patrimoni cultural. Clàssics traduïts que fan clàssics (Transmissió, traducció, recepció)*, Universitat d’Alacant, 2017, pp. 211-221.
- BUTINYÀ, Júlia. *Els nexes entre Llull i l’Humanisme des de quatre angles diferents d’observació. Una hipòtesi de treball sobre possibles relacions entre Llull i Dante*, en *Il lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo*. In memoria di Alessandro Musco. A cura de Marta M. M. Romano. Palermo: ed. Antonianum/Officina di Studi Medievali, pp. 93-114 (2015).
- BUTINYÀ, Júlia. “Construir l’humanisme reconstruint la cultura i les fonts del Curial”, dins Antoni Ferrando (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa, novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, II Encontre Internacional “Curial e Güelfa” 2008, Amsterdam: John Benjamins, “IVITRA. Research on Linguistics and Literature. Monographies, Editions and Translations”, vol. I, pp. 201-234 (2012).
- BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[Lo çucre de la saliva que dels labis de Johan en los seus era romasa](#)”. In: *Revista de Filologia Románica* (2007/5), pp. 55-68.
- BUTINYÀ, Júlia. *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*, Madrid: UNED, 2006.
- BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*, Madrid: UNED, 2002a.
- BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. *Del “Griselda” català al castellà*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2002 (Serie Minor, 7), 2002b.
- BUTINYÀ, Júlia. *Tras los orígenes del Humanismo: El “Curial e Güelfa”*, Madrid: UNED, 2001^{3a} (1999).
- COSTA, Ricardo da. “[Uma jóia medieval no alvorecer do Humanismo. A novela de cavalaria Curial e Güelfa \(século XV\)](#)”. In: MONGELLI, Lênia Márcia (org.). *De cavaleiros e cavalarias. Por terras de Europa e Américas*. São Paulo: Humanitas, 2012, p. 539-549.
- COSTA, Ricardo da. “[O Sonho \(1399\) de Bernat Metge e suas considerações filosófico-oníricas](#)”. In: CARVALHO, Marcelo, e FIGUEIREDO, Vinicius (orgs.). *Filosofia Antiga e Medieval*. São Paulo: ANPOF, 2013, p. 519-531.
- GROS, Sònia “*Aquella dolçor amarga*”. *La tradició amatòria clàssica en el ‘Curial e Güelfa’*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2015.
- HAUF, Albert. “Sedució (Làquesis), versus elecció i gràcia prevenint (Güelfa): El dilema de Curial (Mt 6, 22-24)”, dins Antoni Ferrando (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa, novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, “IVITRA. Research on Linguistics and Literature. Monographies, Editions and Translations”. II Encontre Internacional “Curial e Güelfa” 2008, Amsterdam: John Benjamins, vol. I, pp. 327-362 (2012).
- MARTINES, Vicent. MARTINES, Vicent. “[Ramón Llull, lengua románica y primeros humanistas en el paso del siglo XIII al XIV](#)”. In: *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 27 (2022), pp. 219-230.
- RIQUER, Martí de. *Història de la Literatura Catalana II*, Barcelona: Ariel, 1964.